

Тукова Т.В., Козуб Г.М.
Полтавський державний медичний університет,
Полтава, Україна

ЛІНГВОПРОГНОСТИКА АКЦЕНТОЛОГІЧНОЇ СПЕЦИФІКИ ДІЄСЛІВНОГО ПРЕТЕРІТУ В АУДИТОРІЇ СТУДЕНТІВ-МЕДИКІВ

У статті розглядаються особливості російської акцентологічної системи у сфері форм минулого часу дієслів, необхідні для відпрацювання навичок літературної вимови у спеціальному середовищі. Показана необхідність бачення системних особливостей російського наголосу, тісно пов'язаного з граматичною специфікою російської мови. Продемонстровано складні випадки засвоєння нормативних форм наголосу у родових формах претеритних форм дієслова, пов'язаних з рухливістю та різномісністю акцентологічних характеристик російської мови.

Ключові слова: *наголос, рухливість, різномісність, дієслово, граматична форма, акцентологічна норма.*

The article considers the features of the Russian accentological system in the field of past tense forms of verbs, necessary for practicing the skills of literary pronunciation in a special environment. The need to see the systemic features of the Russian accent, closely related to the grammatical specifics of the Russian language, is shown. Difficult cases of mastering the normative forms of stress in the generic forms of preterite forms of the verb, related to the mobility and diversity of accentual characteristics of the Russian language, are demonstrated.

Key words: *stress, mobility, ambiguity, verb, grammatical form, accentual norm.*

Провідна мета мовної підготовки студентів-іноземців у вишах медичного профілю – навчити спілкуванню мовою, якою ведеться навчальний процес. Важливою складовою оволодіння мовою є комунікативна спрямованість майбутньої професії. Для продукування власного висловлювання монологічного і діалогічного характеру у студентів-іноземців повинні бути сформовані певні вміння і навички володіння мовним і мовленнєвим матеріалом різних рівнів, що є основою навчання спілкування [1, с.38-39]. Комунікативна спрямованість професії лікаря налаштовує на попередження у процесі навчальної діяльності помилок в усіх формах практичної діяльності майбутніх медиків [6; 7; 11; 12; 13 та ін.]. Ортологічний аспект навчання мови стосується не лише письмової її форми, але перш за все протетичної – усної. Увага до роботи над усним мовленням уже була предметом дослідження методистів-філологів [4; 5; 14; 15 та ін.]. Процес спілкування з колегами, пацієнтами та їхніми родичами відбувається саме в усній формі. Тому першочерговим лінгвометодичним завданням вважаємо прогнозування тих зон напруження, які традиційно слугують лакмусовими папірцями рівня культури мовлення. Автори вважають, що у більшій мірі це стосується акцентології. Саме ця сфера важко засвоюється іноземцями.

Мета статті – виявити та описати претеритні форми дієслова, у вживанні яких найчастіше спостерігаються порушення орфоепічної норми у медичному дискурсі, та дати рекомендації щодо попередження помилок у цих формах дієслів.

Складність засвоєння акцентологічних норм пов'язана з його рухомістю та різномісністю у слов'янських мовах. У формах минулого часу в російській мові найбільш розповсюджені труднощі із наголошенням форм жіночого роду, як от: *брала, взяла, врала, гнала, дала, ждала, жила, звала, легла, лгала, лила, могла, пекла, пила, рвала, спала* тощо. Некінечний наголос у інфінітиві провокує його збереження на корені й у цих формах, що викликає порушення акцентологічної норми. Див. вживання у НКРМ: *Она брала стакан с водой в руку, но как только прикасалась к нему губами, тотчас же отстраняла его, как будто страдала водобоязнью.* [В. А. Гиляровский. Психиатрия. Гл. 30-40 (1935)]; *Я взяла себя в руки, и пошла по врачам.* [коллективный. Форум: Постоянная паническая атака? (2011-2013)]; *Я врала, что она обязательно выздоровеет, и мы поедем туда вдвоем.* [А. С. Лавриненко. Там, где нас нет // «Волга», 2010]; *Ей становилось неприятно, страшно, но она гнала от себя страх.* [В. Аксенов. Пора, мой друг, пора (1963)]; *А дочушка моя заболела: уложила спать, жаропонижающее дала — температура 39,5° С. Завтра с утра к врачу (с транслита)* [Наши дети: Подростки (2004)]; *Когда Лиза вышла замуж и ждала ребёнка, мы вдруг начали общаться.* [Сати Спивакова. Не всё (2002)]; *-Конечно, ужасно, что дома она жила в таких условиях.* [К. Арский. «Метровые» дети // «Вечерняя Москва», 2002.05.16] та под.

Додавання префіксів, за виключенням префікса *вы-*, не змінює місця наголосу у цих формах: *Она взяла двойной перерыв, снова позвала врачей.* [Д. Быстров. Сестры милосердия. Сестры Уильямс продолжают делить титулы // «Известия», 2003.01.23]; *Мне хотелось верить, что это случилось во сне: она прилегла вздремнуть и уснула и во сне перестала быть.* [А. Волос. Недвижимость (2000) // «Новый Мир», 2001]; *Всю воду пролила, сына. Глаза у нее широко раскрылись, и по левому виску за ухо серебристой дорожкой скользнула слеза.* [А. Геласимов. Степные боги (2008)]; *Впрочем, раздувшаяся наволочка поместиться бы там не смогла.* [А. Геласимов. Ты можешь (2001)] і под.

При вживанні однокореневих зворотних дієслів наголошування теж залишається флективним: *перебралась, взялась, взобралась, завралась, погналась, заждалась, прижилась, влилась, впились, напились, запеклась, перебралась, поднялась* і т.ін. До прикладу: *Она, может, только на старости лет сюда перебралась.* [М. С. Галина. Ригель // «Волга», 2012]; *Сам не знаю, откуда взялась эта боль.* [В. П. Катаев. Алмазный мой венец (1975-1977)]; *Я видел, как она тяжело взобралась по ржавым ступеням в душный салон, не принимая при этом ничьей помощи.* [Александр Сокуров. Александра (2007)]; *«Она меня ждет, выглядывает, заждалась совсем», — говорил он задумчиво, пока мы ему обрабатывали кусанные раны и сзади, и спереди.* [В. Найдин. Вечный двигатель // «Знание - сила», 2005] і под.

Форми претериту середнього роду й множини дієслів п'ятої непродуктивної групи мають рухомий наголос: *лечь, мочь, жечь, печь, сечь, стеречь, течь, толочь* тощо. Наприклад: *леглаО, леглиИ, пеклаО, пеклиИ, теклаО, теклиИ* і под.: *Именно это чередование звуков и легло в основу нового метода измерения давления у человека.* [Мозаика // «Знание - сила», 2010]; *Что-то, как в груди застрявшее, досаждало и пекло.* [А. Солженицын. В круге первом, т.1, гл. 1-25 (1968) // «Новый Мир», 1990]; *Маша сидела и молчала, но по лицу её уже текли слёзы.* [Ю. Домбровский. Леди Макбет (1970)] і под.

Переміщення наголосу на префікс у дієслівних форм минулого часу середнього та чоловічого роду може слугувати допоміжним показником перфективації: *доЖил/о, замер/о, замер/о, облил/о, отмер/о, приНбыл/о* тощо.

Особливої уваги в акцентологічному сенсі потребують форми з дещо затемненою морфологічною структурою – *начал/о*, та *пОнял/о*: *Он увлѣкся и начал мне объяснять. Я внимательно слушала.* [Е. Павлова. Вместе мы эту пропасть одолеем! // «Даша», 2004]; *Я старалась изменить себя и была в восторге, когда у меня начало получаться что-то убедительное.* [Кейт Уинслет: «Наше прошлое должно быть с нами» // «Экран и сцена», 2004.05.06]; *Вроде поддакивает, вроде всё понял, а в итоге выясняется, что ничего не понял.* [Наши дети: Подростки (2004)]; *Я сразу для себя понял – вернее, что-то во мне внутри поняло. — вот оно, и в этом весь я, и это – для меня.* [«Я там, а вы – здесь. Счастливо оставаться» // lenta.ru, 2017.12.23].

Лінгводидактичні напрацювання показали, що особливої уваги у процесі навчання потребують дієслова з наголошеними префіксами *до-*, *про-*, *об-*, *от-*, *при-*, *по-*, *под-*, *со-*, *у-*. Для вироблення стійких навичок їхнього правильного вживання необхідні регулярно повторювані вправи при опрацюванні текстів медико-біологічного циклу.

Акцентологічна норма постійно еволюціонує. Дослідження акцентологічних змін знаходиться у полі зору лінгвістів [10]. Варіативна вимова – це свідчення вітальності мови. Вироблення навичок дотримання літературної норми потребує від викладача спеціальних лінгвопрогностичних розвідок для попередження можливих хибних наголошень. Утруднює засвоєння акцентологічної норми наявність в російській мові подвійного наголосу на корені та префіксі при утворенні префіксальних форм чоловічого та середнього роду минулого часу від таких частотних дієслів як *жить*, *лить*, *пить* та ін. Наприклад: *Жак Рене Тенон (1724-1816), большой врач-общественник, не дожид до полного осуществления всех своих замыслов в деле реформы больниц.* [Ю. В. Каннабих. История психиатрии (1928)]; *Если человек пережил несколько панических атак и*

обратился за помощью к психотерапевту, ему можно помочь быстро и без использования медикаментов. [А. Ялтонская. Тревожные расстройства. Откуда берется тревога, как отличить осмотрительность от расстройства и что общего у боязни публичных выступлений и ипохондрии // 2018]; *Кто же залил слезами, жалобой, унылостью свою вчерашнюю неудачу, тот сегодня разделит судьбу мусорного растения, которое обошло широким кругом даже голодное животное.* [Конкордия Антарова. Наука радости // «Семейный доктор», 2002.01.15].

Ускладнює ситуацію наявність полісемії форм, пор.: *запИл* – ‘випив після глотання чого-небудь’, *заПил* – ‘почав п’янітувати’. У текстах: *А на третий год он запил, и тогда его записывают в «первичные», а потом утверждают: «У нас излечимость восемьдесят процентов».* [А. Лужбин. Цифра Паукова // «Столица», 1997.06.17] – *И этим запил еще пять таблеток «Крафта унд Махта».* [Игорь Мартынов. Восстановление потенции в условиях демократии // «Столица», 1997.05.27]. Смыслорозрізнавальна функція наголосу спостерігається і при розмежуванні претеритних форм дієслів та іменників, як *от: началО* – *начАло*, *пеклО* – *пЕкло* та ін.

Деякі форми зворотних дієслів минулого часу у середньому роді теж мають подвійний наголос: *задралОсь* – *задрАлось*, *залгалОсь* – *залгАлось*, *влилОсь* – *влИлось*, *дозвалОсь* – *дозвАлось*, *дорвалОсь* – *дорвАлось* тощо. Мають варіанти вимови з маркованістю «заст.» форми чоловічого роду з наголошеними постфіксами *-ся*, наприклад, у таких вживаних у медичній сфері дієслів як *назвАлся* – *назвАлсяЯ*, *задрАлся* – *задрАлсяЯ* та ін.

Як показує практика, у фокусі уваги викладачів мови має стати виявлення зон можливого порушення норм сучасної літературної вимови, надання рекомендацій та зразків уживання дієслів з подібними наголосами. Складні випадки наголошення родових форм минулого часу вимагають спеціального відпрацювання на заняттях з мови зі студентами-іноземцями медичних закладів освіти при читанні спеціальних текстів, які мотивують студентів щодо дотримання необхідних вимог до культури мовлення сучасного спеціаліста.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гейченко К.І. Формування професійно-комунікативної компетенції у іноземних студентів-медиків. *Методологія та практика лінгвістичної підготовки іноземних студентів*: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Вип. 11. Харків, 2017. С. 38-40.

2. Зарва М.В. Словарь ударений русского языка: 50 000 трудных случаев. М.: ЭНАС; Ростов н/Д: Феникс, 2010. 594с.

3. Иванова Т.Ф. Новый орфоэпический словарь русского языка. Произношение, Ударение, Грамматические формы. 2-е изд., стереотип. М.: Русский язык. Медиа, 2005. 893с.

4. Козуб Г. М., Лещенко Т.О., Тукова Т.В. Розвиток усного мовлення іноземних студентів на початковому етапі вивчення мови. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету*. Серія «Філологічні науки»: зб. наук. пр. 2018. Вип. 38. С. 116–119.

5. Козуб Г. М., Тукова Т.В. Формування мовної свідомості студентів-інофопів (усне мовлення). *Молодий вчений*. 2019. Вип. 5.1 (69.1). С. 109–112.

6. Логинова И.М. Автоматизация навыков произношения русского слова: учебное пособие для иностранных студентов-филологов I курса. М.: Изд-во РУДН, 1981. С. 50-69.

7. Нагорняк О. Формування фонетичного аспекта комунікативної компетенції в іноземних студентів. *Актуальні проблеми викладання української (російської) мови іноземним студентам і аспірантам*. Івано-Франківськ, 2015. С. 57-59.

8. Национальный корпус русского языка. URL: <https://ruscorpora.ru> (дата обращения: 28.05.2021).

9. Скворцов Л.И. Большой толковый словарь правильной русской речи: 8000 слов и выражений. М.: ООО «Изд-во Оникс»: ООО Изд-во «Мир и Образование», 2009. 1104с.

10. Тукова Т.В. Дрейф клитик как показатель реализации тенденции к точности высказывания. *Лексико-грамматические инновации в современных славянских языках* : VII Международная научная конференция (Днепропетровск, ДНУ имени Олеся Гончара, 2–4 апреля 2015 г.) : материалы / сост. Т. С. Пристайко. Д. : Нова ідеологія, 2015. С.177–179.

11. Тукова Т. Засвоєння формотворчого потенціалу наголосу в чужоземній аудиторії студентів-медиків. *Наукові записки*. Кропивницький: Вид-во «КОД», 2021. Вип. 193. С. 445–449.

12. Тукова Т.В. Лингводидактические возможности акцента фразеологизмов. *Учёные записки Таверического национального университета им. В.И. Вернадского*. Т.18. №57. 2005. С. 242-244.

13. Тукова Т. В. Омографи у медичному дискурсі: акцентологічний аспект. *Мова і культура*. 2014. Вип. 17, Т. VII (175). С. 256–258.

13. Тукова Т. В. Омографи у медичному дискурсі: акцентологічний аспект. *Мова і культура*. 2014. Вип. 17, Т. VII (175). С. 256–258.

14. Тукова Т.В., Козуб Г.М., Лещенко Т.О. Сучасні акцепти іноземної мови професійного спілкування на етапі В2. *Актуальні питання медичної (фармацевтичної) освіти іноземних громадян: проблеми та перспективи*: збірник статей навчально-наукової конференції з міжнародною участю. Полтава: Українська медична стоматологічна академія, 2018. С.98-100.

15. ШUTOва М.Н. Пособие по обучению русскому ударению для изучающих русский язык как иностранный. М. : Русский язык. Курсы, 2013. 96с.